

Česká veřejnost na cestě od strachu ze zločinu k obavám z korupce¹

JIŘÍ BURIÁNEK²

Filozofická fakulta, Univerzita Karlova v Praze

Czech public on the way from the fear of crime to worries of corruption

Abstract: The paper examines recent developments in fear of crime in the Czech Republic. The dynamics of fear and concerns are on the rise, although the standard measure of fear has reached an average, stabilized level when compared to the rest of Europe. However, there is another emerging subject of concern, maybe even a new scapegoat for the public's worries – corruption. This text demonstrates an evident increase in concerns about corruption as well as instances of bribery in everyday practice. Although the transition to democracy in the Czech Republic after 1989 offered a picture of a “tolerant” society, accepting the necessary social costs of change, the conclusion about “risk normalization” is not quite valid when it comes to corruption: the concerns about corruption go beyond the sphere of public opinion (i.e. attitudes) as Czech citizens exhibit high involvement in bribery in everyday life. The increase in concerns about corruption also presents a serious risk with respect to people's trust in the social system and its key institutions.

Keywords: fear of crime, concerns, corruption, public opinion

Úvod

V době hospodářské krize jsme mohli očekávat zvýšení úrovně některých obav jako následek stoupající míry frustrace společnosti nebo některých jejích složek, avšak efekt změněné situace se projevil posílením hlavně jednoho specifického objektu obav – korupce. Ta může být chápána jako obětní beránek, resp. účinný hromosvod při ventilaci obav nebo starostí občanů. Jako mnohem závažnější se ovšem jeví to, že potenciálně třaskavá směs názorů, obav a zkušenosti s korupcí definuje nové riziko, které by mohlo být snadno zneužito v politickém diskurzu.

Cílem tohoto článku je proto zmapovat nedávný vývoj obav z kriminality v České republice a analyzovat vliv konkrétních sociálních podmínek a zkušeností na postoje občanů. K diskuzi se tu nabízí otázka o možném „substitučním efektu“ obav z korupce. Korupce se arci v poslední době ukazuje jako jeden z klíčových problémů v celé Evropě i ve světě, proto stať v závěru doplníme pohledem za hranice. Mezinárodní komparace zároveň vyvolávají řadu metodologických otázek, z nichž na prvním místě stojí citlivost otázek na přímé zapojení lidí do korupčních cyklů. Přesto právě v oblasti zjišťování jak obav z kriminality, tak zneklidnění korupcí nemůžeme setrvávat jenom v rovině obecných postojů či projeveného mínění.

1 Článek vznikl v rámci projektu Programu rozvoje vědních oblastí UK č. P07 s názvem „Psychosociální kvality lidského života“.

2 Korespondenci zasílejte na jiri.burianek@ff.cuni.cz.

Korupce jako společenský problém a předmět obav

Korupce díky svému vlivu na ekonomiku a politiku výrazně zasahuje veřejné mínění, což je docela typické pro většinu postkomunistických zemí (Krastev, 2005), ale neomezuje se pouze na ně (Smith, 2008). Korupce bývá definována jako „zneužití pravomoci veřejného činitele pro osobní finanční zisk“ (Treisman, 2000, s. 399; Svensson, 2005, s. 20) a ve sféře politiky snižuje kvalitu vládnutí v řadě oblastí, jakož i důvěru občanů v politické instituce. Její rozmach zpomaluje rozvoj občanské společnosti, nebo může dokonce způsobit občanské nepokoje (Brown et al, 2011; Griesshaber & Geys, 2012; Pellegata, 2012). Korupce však není nebezpečná pouze tím, že podlamuje fungování společnosti, nýbrž působí i jako faktor zpomalení hospodářského růstu. Proto se korupce jeví jako nesporně negativní a nežádoucí jev s hrozivým potenciálem pro dezorganizaci (a to i ve sféře každodenního života občanů nebo soukromých firem), a boj s ní se tak stává výzvou nejen v Evropě (Frič, 2001; Svensson, 2005).

Přechod k demokracii v České republice po roce 1989 nabídl obraz relativně trpělivé a loajální společnosti, která přijala nezbytné sociální náklady na změnu, včetně zvýšení prevalence kriminality. Naše teze o „normalizaci rizika“ (Buriánek, 1998, 2001, 2014), se vztahuje také na rostoucí diferenciaci postojů v souladu s lokálními faktory, jako jsou velikost obce a vlastní zkušenosti s kriminalitou. Nicméně sílící strach z korupce vede k otázce, zda tu nenabývá na významu jakási iracionální obava či paradoxní reakce, zda nejde o stav morální paniky v kombinaci s poklesem občanské participace a pokračující rezignace společnosti. Taková situace by jistě komplikovala hledání a zavádění nových protikorupčních opatření a strategií.

I když se na první pohled může zdát úvaha o využití konceptu morální paniky jako odůvodněná, nepředpokládáme, že stav veřejného mínění splňuje všechna potřebná kritéria pro toto označení. Nabízí se zde totiž alternativní výklad založený na hypotéze, že tento jev je spojen s aktivní účastí veřejnosti v procesech korupce a že vyjadřuje vlastní životní zkušenosti. Nejde tedy o pouhé zpracování vnějších podnětů, jako jsou například informace zveřejňované v médiích. Můžeme také předpokládat, že míra zneklidnění korupcí je stále poměrně tlumena relativně stabilní důvěrou lidí v instituce. Obavy však mohou dále eskalovat pod vlivem sociální deprivace. Proto by mělo být naším cílem analyzovat korupční klima jako komplexní fenomén zahrnující postoje, názory, respekt k zákonům a skutečné chování v každodenním životě, a to v širokém spektru oblastí, v nichž se korupce objevuje (Sampford et al., 2006).

Z pohledu teorie můžeme rozlišit obavy z kriminality jako svého druhu generalizovanou reflexi celkově neuspokojivé situace společnosti nebo přinejmenším jako jednu její součást, lze však uplatnit opačný výklad, v němž jde o relativně specifickou reakci na konkrétní podmínky života v kontextu vlastních zkušeností a třeba i vlastního (rizikového) životního stylu (Boers, Gutsche, & Sessar, 1997). Tyto alternativy odpovídají teoriím obav z kriminality shrnutým Jonathanem Jacksonem et al. (2009, s. 182-183) do jakéhosi kontinua, kde důsledky viktimizace, problematika vnímání a vyhodnocování rizika a dopadů dezorganizovaného životního prostředí by mohly být chápány jako pohled mikro-sociologický (viz též Killias & Clerici, 2000). Akcent na strukturální změny a generalizované úzkostné reagování na ně by naopak vedl k makro-sociologickému vysvětlení (Sessar, 2001).

Dat a metodika

Naše data vytvářejí homogenní časovou řadu vzhledem k naší předchozí spolupráci s Ministerstvem vnitra v oblasti výzkumu pocitu bezpečí občanů. Později byly replikace šetření prováděny v průzkumech Katedry sociologie FF UK s názvem „Aktér“, přičemž některé malé mezery v časové řadě mohou být podle našeho názoru tolerovány, protože situace se tak rychle nemění. Seznam výzkumů založených na kvótním výběru respondentů, z nichž v dalším textu vycházíme, zahrnuje:

- Průzkumy „Bezpečnostní rizika“ z let 1998-2005, vzorky kolem 1400 respondentů starších 15 let,
- šetření „Aktér 2006“, N = 1939,
- Výzkum bezpečnostních rizik 2007, N = 1390,
- Průzkum o korupci v Praze 2009, N = 584,
- šetření „Aktér 2011“ jako součást mezinárodního projektu EUROJUSTIS (v roli pilotního projektu pro ESS 2011), respondenti starší 18 let, N = 1199 (únor),
- šetření „Aktér 2011“, N = 1109 (prosinec),
- šetření „Aktér 2013“, N = 1088.

Mezinárodní kontext reprezentují data ESS (konkrétně European Social Survey Round 5), který byl v České republice realizován v průběhu února 2011. Využijeme také výsledky specializovaného šetření Eurobarometr (2014).

Pokud jde o měření strachu z kriminality, navazujeme na tradiční řešení a již letité diskuze (viz Ferraro, 1995; Skogan, 1987; Boers, 2002; Holloway & Jefferson, 1997; Walklate 1998; Farrall & Gadd 2004). Možnost integrace sociologických a psychologických aspektů nedávno pojednal Jackson (2009). Protože jsme si vědomi kritiky zaznívající z různých zdrojů – například Farrall et al. (1997) nebo Lee & Farrall (2009), snažili jsme se postupně rozšířit rozsah ukazatelů užívaných v našich výzkumech. Základní otázku na pocit bezpečí obvykle doplňujeme baterií konkrétních položek, kde respondent vyjadřuje míru pravděpodobnosti postižení pomocí desetibodových stupnic. Odpovědi na základní otázky kontrolujeme ještě přidáním indikátorem „zkušenosti /expozice“ („Jak často jste se necítil/a bezpečně venku ve večerních hodinách v loňském roce?“). Otevíráme tedy možnost posílení platnosti našich měření pomocí kombinace vyjádření emocí (strachu) s racionálnějšími kognitivními hodnocením (pravděpodobnost) a se zkušeností (chování aktéra).

Obavy z kriminality

Po většinu sledovaného období převažoval u veřejnosti názor, že kriminalita představuje hlavní problém ve společnosti. V období dílčí krize (1997-1999) se však tyto obavy realisticky posunuly k ekonomickým otázkám. Koncem první dekády nového tisíciletí se pak do popředí explicitně uváděných problémů dostala korupce před nezaměstnaností. V otevřené otázce kladené na konci roku 2011 již 40 % respondentů umístilo korupci na prvních dvou místech seznamu obav (19 % na prvním místě, 21 % na druhém místě), v roce 2013 tento podíl ovšem mírně poklesl. Neznačená to, že předtím nebyla korupce reflektována vůbec – jednak mohla být při spontánním odpovídání otázky občany podřazována pod kriminalitu, v rámci cílených dotazů pak bylo vysoké procento zneklidnění zaznamenáváno již v devadesátých letech (Rezková, 2002).

V naší baterii standardizovaného hodnocení míry zneklidnění občanů po přidání položky na korupci do nabídky v roce 2007 tato začala zaujímat vedoucí postavení³. Posun v průběhu posledních čtyř let je patrný, ostatně míra zneklidnění se téměř ve všech položkách mírně zvýšila, pouze zájem o péči o životní prostředí se snížil (Graf 1).

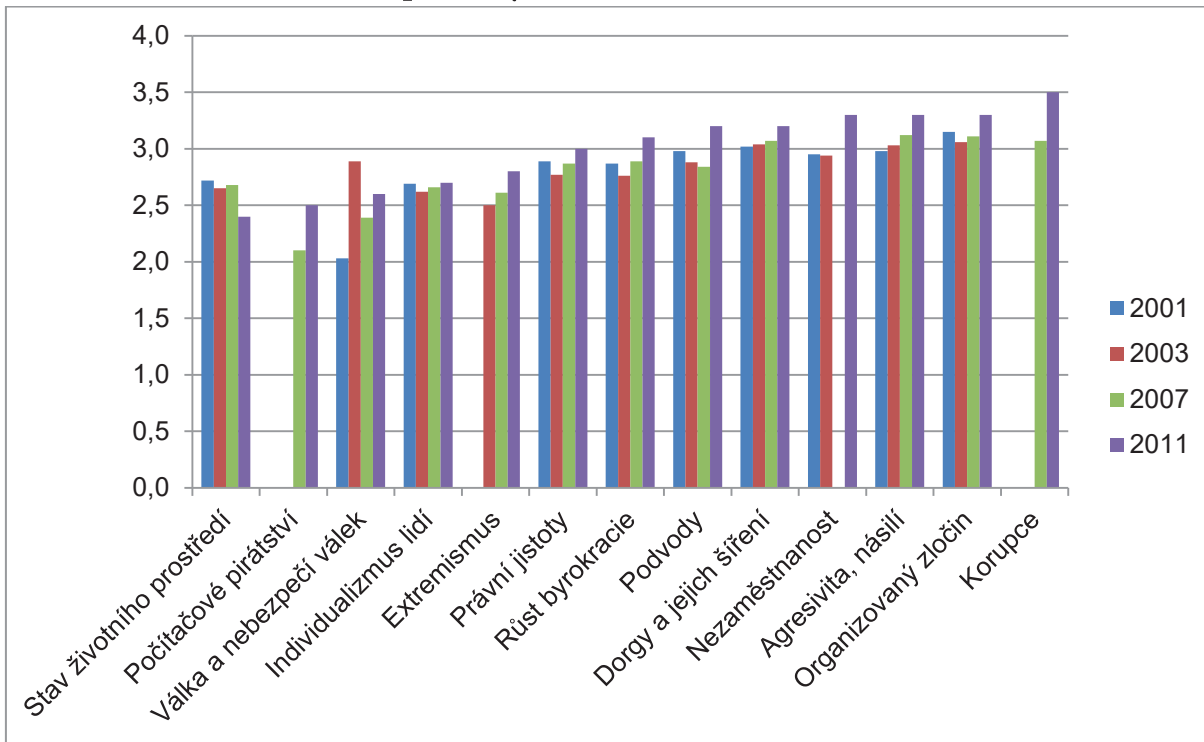
Na rozdíl od těchto výkyvů či proměn zůstává trend ve vývoji obav z kriminality mnohem stabilnější, samozřejmě dost možná i proto, že se ptáme na situaci v místě bydliště respondenta. Je také třeba si uvědomit, že celková úroveň kriminality se v posledních deseti letech příliš neměnila ani

3 Ve výzkumech CVVM předstihla korupce jako velmi naléhavý problém obecnou kriminalitu již v roce 1997 a od té doby prakticky vede, problémem však zůstává, že až do roku 2001 byla položka formulována jako „korupce, hospodářská kriminalita“ (Rezková, 2002). Také tento zdroj dat ovšem podporuje hypotézu, že horší ekonomická situace (druhá polovina 90. let i krize po roce 2008) dočasně zneklidnění korupcí zvyšuje.

v celospolečenském pohledu, i když rozhodně nešlo o nějaký jednosměrný vývoj (Tabulka 1).

Celkově spíše pozitivnímu trendu vývoje víceméně odpovídají i další již publikované poznatky (srovnej Buriánek, 2014): osobní zkušenost viktimizace (obecná otázka na prevalenci vždy za poslední rok) zůstávala dlouho přibližně stejná (v letech 2000 až 2005 dosahovala zhruba 25 %), ba dokonce se také výrazně snížila v následujícím období (na 10 % v roce 2010 a na 8 % v roce 2013). Přitom podíl lidí, kteří ohlásili skutek na policii, zůstává stabilizován (v průměru zhruba 55 %).

Graf 1. Zneklidnění sociálními problémy 2001-2011

Pozn.: průměry na stupnici od 1 do 4 = velmi znepokojen

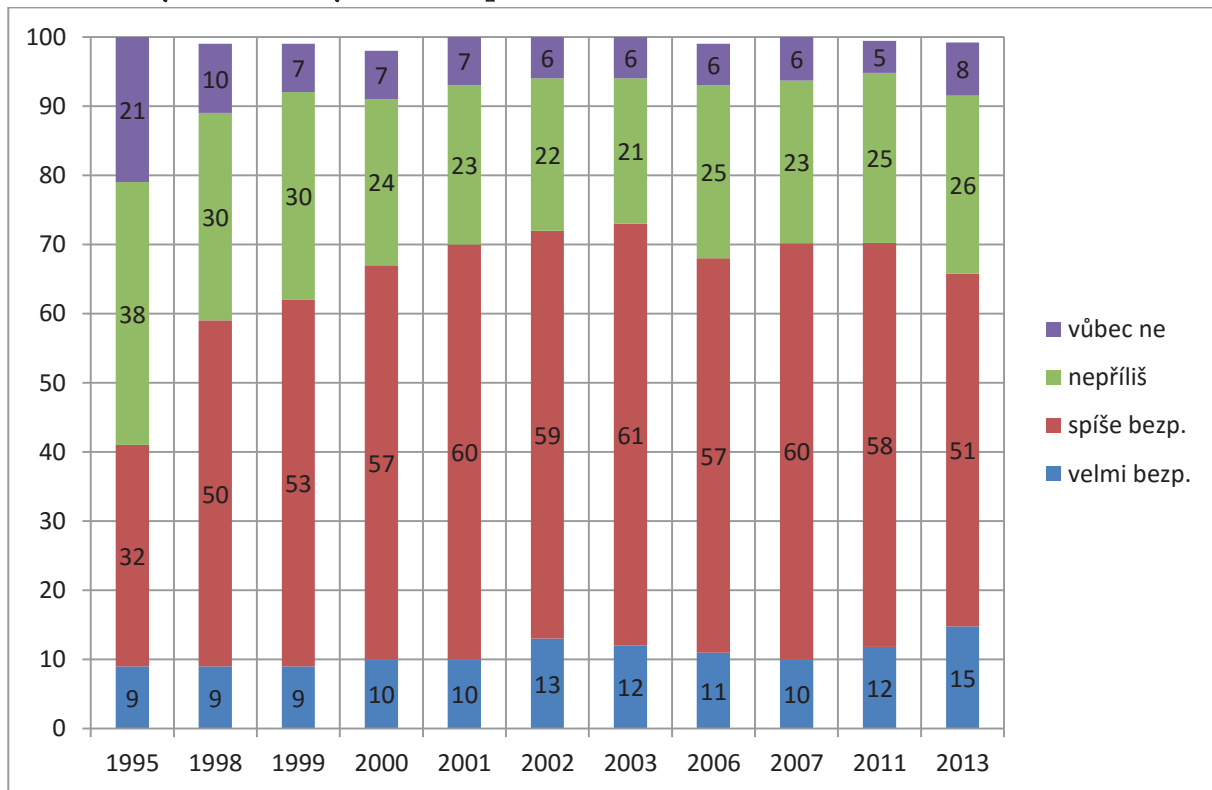
Zdroj: Bezpečnostní rizika 2001, 2003, 2007, Aktér II/2011

Tabulka 1. Kriminalita a hlavní body jejího obratu v České republice

Rok	Registované trestné činy	Objasněné trestné činy
1988	119 675	97 064
1993	398 505	126 442
1999	426 626	193 354
2005	344 060	135 281
2010	313 387	117 685
2013	325 366	129 181

Zdroj: Statistika Policie ČR

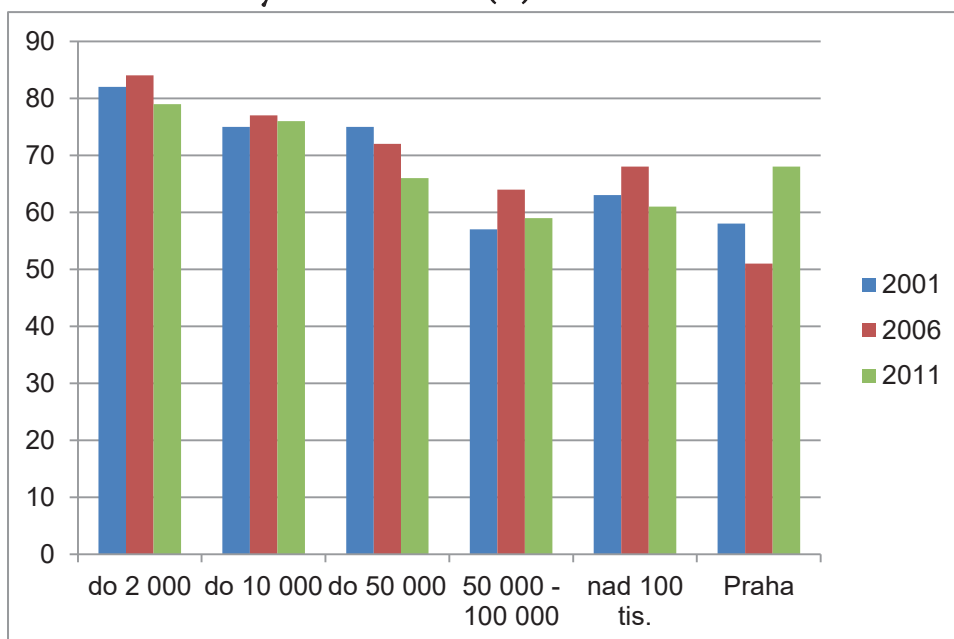
Základní ukazatel strachu (podrobnější metodologický rozbor problému nabízí Moravcová, 2014) zřetelně ukazuje pozitivní trend vnímání rizika ze strany české veřejnosti (Graf 2), jeho další zlepšování už však zřejmě nelze očekávat. Pozice České republiky ve srovnání evropských zemí vypadá docela příznivě. Podle výsledků ESS 2008 se nacházel index obav z kriminality vypočtený pro ČR v hodnotě 1,8 v blízkosti čísel platných pro Finsko, Nizozemsko, Švédsko nebo Německo (Chorvatsko a Norsko na předních místech se blíží 1,5, zatímco na druhé straně Řecko a Bulharsko přesahují hodnotou indexu 2,3).

Graf 2. Obavy z kriminality v České republice (%)

Pozn.: pocit bezpečí při pohybu venku ve večerních hodinách v místě bydliště (zbytek do 100 % = neví)

Zdroj: Bezpečnostní rizika 1998–2003, 2007, Aktér 2006, Aktér II/2011, Aktér 2013

Když se podíváme na vnitřní diferenciaci (Graf 3), místní trendy se liší. Postavení Prahy je trochu výjimečné a trend je těžké odhadovat, ale je zde další zajímavá pozice měst střední velikosti s více než 50.000 obyvateli, kde je pocit bezpečí na relativně nízké úrovni.

Graf 3. Místní trendy obav ze zločinu (%)

Pozn.: Podíl lidí, kteří se cítí velmi nebo spíše bezpečně.

Zdroj: Bezpečnostní rizika 2001, Aktér 2006, Aktér II/2011

Z aktuálnějšího datového souboru výzkumu Aktér 2013 nabízíme detailní třídění v Tabulce 2, následně však provedeme zjednodušení (s cílem získat binární proměnnou pro logistickou regresi), které potvrdí předpoklad o závislosti pocitu bezpečí na lokalitě bydliště. Budeme-li jako rizikovou brát kategorii nad 50 tisíc obyvatel, jejíž zastoupení je zhruba třetinové, deklarovaná míra obav zde bude činit 45 % (v menších obcích jenom 28 %).

Tabulka 2. Pocit bezpečí podle velikosti obce (%)

Večer na ulici se cítí:	Velikost obce					Celkem
	Do 1 999	2 000 - 9 999	10 000 - 49 999	50 000 - 99 999	100 000 a více	
Velmi bezpečně	25,4	17,0	6,4	5,2	15,6	14,9
Celkem bezpečně	53,1	55,8	57,6	35,3	46,3	51,3
Ne příliš bezpečně	17,6	23,2	23,6	50,0	28,1	26,0
Vůbec ne bezpečně	3,9	4,0	12,4	9,5	10,0	7,8
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: Aktér 2013

Zařazení kontrolní otázky „Jak často jste se necítil/a po večerech venku na ulici bezpečně“ neposílilo argumenty proti obecným mírám strachu (Farrall & Gadd, 2004). Přineslo spíše jen určité upřesnění a celkově dobrou zprávou je, že korelační koeficient (gamma) vyšel v roce 2007 jako poměrně vysoký (0,66). Poněkud inkonzistentní typ „Strach bez konkrétní zkušenosti strachu“ představuje pouze jednu desetinu z těch, kteří se cítí „vůbec ne bezpečně“ na ulicích ve večerních hodinách. Navíc odpovědi na tuto otázku potvrdily mírně pozitivní trend snížení obav z kriminality (Tabulka 3).

Tabulka 3. Zážitek reálného strachu ve večerních hodinách na ulici (%)

<i>Kolikrát zažil strach:</i>	2007	2011
Nikdy	41,6	45,1
Tak jednou, dvakrát	31,4	32,5
Třikrát až pětkrát	13,1	9,5
Šestkrát až desetkrát za rok	5,1	4,4
Tak jednou za měsíc	4,7	4,1
Skoro každý týden	3,2	3,0
Téměř každý den	0,5	0,8
Jiná situace	0,4	0,6
Celkem	100,0	100,0

Zdroj: Bezpečnostní rizika 2007, Aktér II/2011

Z dosud uvedených skutečností by vyplývaly poměrně silné argumenty pro přijetí hypotézy, že za deklarovanou obavou ze zločinu lze tušit realistickou percepci místních podmínek a vlastních zkušeností. Naopak riziko odrazu nějakého obecnějšího existenciálního (sociálního) zneklidnění bude spíše zanedbatelné. To naznačily výsledky regresní analýzy provedené v roce 2007 se závisle proměnnou frekvence zážitku reálného strachu (Buriánek, 2011), která potvrdila signifikantní vliv pohlaví, viktimní zkušenosti a velikosti místa bydliště. Z nabídky konkrétních důvodů obav se ale uplatnily pouze loupež a násilný útok. Detailní studium pak ukázalo, že u mužů hraje důležitou úlohu strach z napadení, zatímco u žen stoupá váha strachu z oloupení. To svědčí o značné míře realističnosti obav ze zločinu.

Uvedené poznatky ilustrují data z výzkumu Aktér 2013, která ukázala silný vliv vlastní viktimní zkušenosti na pocit bezpečí a jenom mírný vliv relativní sociální deprivace (Tabulka 4).

Tabulka 4. Pocit bezpečí podle sociální situace a viktimní zkušenosti (%)

Daří se proti loňsku:	<i>Když večer po setmění někam jdete v okolí svého bydliště</i>				
	Velmi bezpečné	Celkem bezpečné	Ne příliš bezpečné	Vůbec ne bezpečné	Celkem
Lépe	24,6	52,3	20,0	3,1	100,0
Stejně	17,1	55,8	21,7	5,4	100,0
Hůře	11,1	47,3	30,9	10,7	100,0
Viktimnost za rok:					
Oběť	9,9	32,1	40,7	17,3	100,0
Ne	15,3	53,0	24,7	7,0	100,0

Zdroj: Aktér 2013

Při podrobnější analýze dat z posledního šetření v roce 2013 sáhneme ovšem po logistické regresi, poněvadž máme k dispozici poměrně omezený počet klíčových proměnných. Navíc je přece jen potřebné zhodnotit obsah té nejběžnější používané indikace pocitu bezpečí, kterou můžeme snadno dichotomizovat do polarity „cítíte se večer na ulici bezpečně“ s odpověďmi ano (uvedlo 66 %), ne (v tabulce 5 kódována jako predikovaná hodnota závisle proměnné „obavy“).

Hypotézy o vlivu obecnějších faktorů zneklidnění mohou reprezentovat položky „problémy v oblasti financí, příjmu“ (deklarované jako velké, uvádí je 52 % populace) a ne zcela běžně zařazovaná proměnná well-being zjišťovaná standardním měřicím nástrojem WHO (pět položek na obvyklý pocit respondenta, šestibodové škály odpovědi, počítá se sumační index s průměrnou hodnotou 15,9 a směrodatnou odchylkou 4,95). Tato proměnná zastupuje alespoň zčásti faktory psychologické (ba v širším smyslu i zdravotní), které je vhodné s ohledem na teoretické debaty o povaze strachu z kriminality alespoň kontrolovat. Dichotomizaci věku, kdy jako rizikovou kategorií chápeme věk nad 60 let, můžeme odůvodnit pomocí výsledku třídění s indikátorem pocitu bezpečí, když v této kategorii přesáhl počet obávajících se respondentů 40 %.

Nepříliš nadějnými prediktory se v předběžné analýze ukázaly být otázky na sledování médií: v aktuálním datovém souboru se neprokázala korelace mezi obavami ze zločinu a frekvencí sledování televize, dílčí vliv má pravidelná četba „společenských i tak trochu bulvárních“ časopisů (koeficient gamma = -0,15). Samozřejmě také platí, že ochota riskovat (jako komponenta snížené sebekontroly) mírně koreluje s pocitem bezpečí večer na ulici (gamma 0,13). Tyto indikace jsou ale poměrně specifické a zřejmě odrážejí i některé další vlivy (věk, vzdělání).

Tabulka 5. Logistická regrese pro závisle proměnnou obavy ze zločinu

	Exp(B)		
	Model 1	Model 2	Model 3
Ženy	2,12***	2,24***	2,30***
Finanční těžkosti	2,36***	2,23***	1,98***
Viktimizace		2,76***	2,87***
Velká města (nad 50 tis.)		1,99***	2,05***
Věk nad 60 let			1,85***
Well-being			1,04**
<i>Konstanta</i>	0,042	0,006	0,001
Nagelkerke R ²	0,095	0,145	0,175

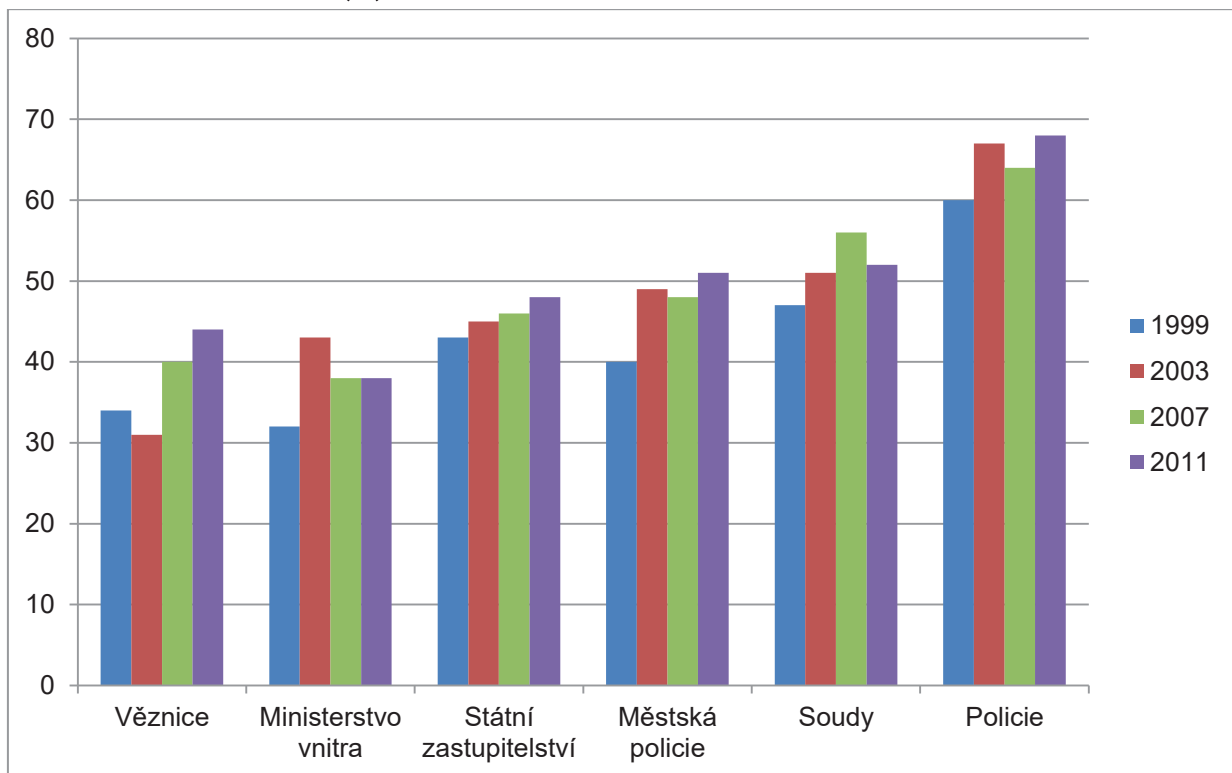
Pozn.: N = 1061

Zdroj: Aktér 2013

Modely logistické regrese vznikly metodou stepwise na podkladě Waldova kritéria, do Tabulky 5 ovšem vybíráme jen tři. Lze přitom sledovat, jak přidání dalších proměnných postupně oslabuje váhu prediktoru „finanční problémy“. Ve finálním modelu (M3) hrají klíčovou roli vlastní viktimizace v posledním roce, pohlaví a velikost místa bydliště. Více se zločinu obávají ženy a senioři nad 60 let, jako horší je vnímána situace ve větších městech nad 50 000 obyvatel. Celkový explanační potenciál modelu ovšem není nikterak vysoký. Možnosti zapojení dalších specifických proměnných se však objeví až v rámci aktuálně ukončeného šetření Aktér 2015.

I když rovněž nejde o přímé prediktory pocitu bezpečí, můžeme pro dokreslení celkové situace ve společnosti připojit informace o důvěře v instituce – selektivně pro ty, které mají ke kriminalitě bezprostřední vztah. Její ustálenou míru považujeme za pozitivní potenciál pro adaptaci občanů (Graf 4).

Graf 4. Důvěra v instituce (%)

Pozn.: odpovědi „velmi důvěřuje“ a „spíše důvěřuje“

Zdroj: Bezpečnostní rizika 1999, 2003, 2007, Aktér II/2011

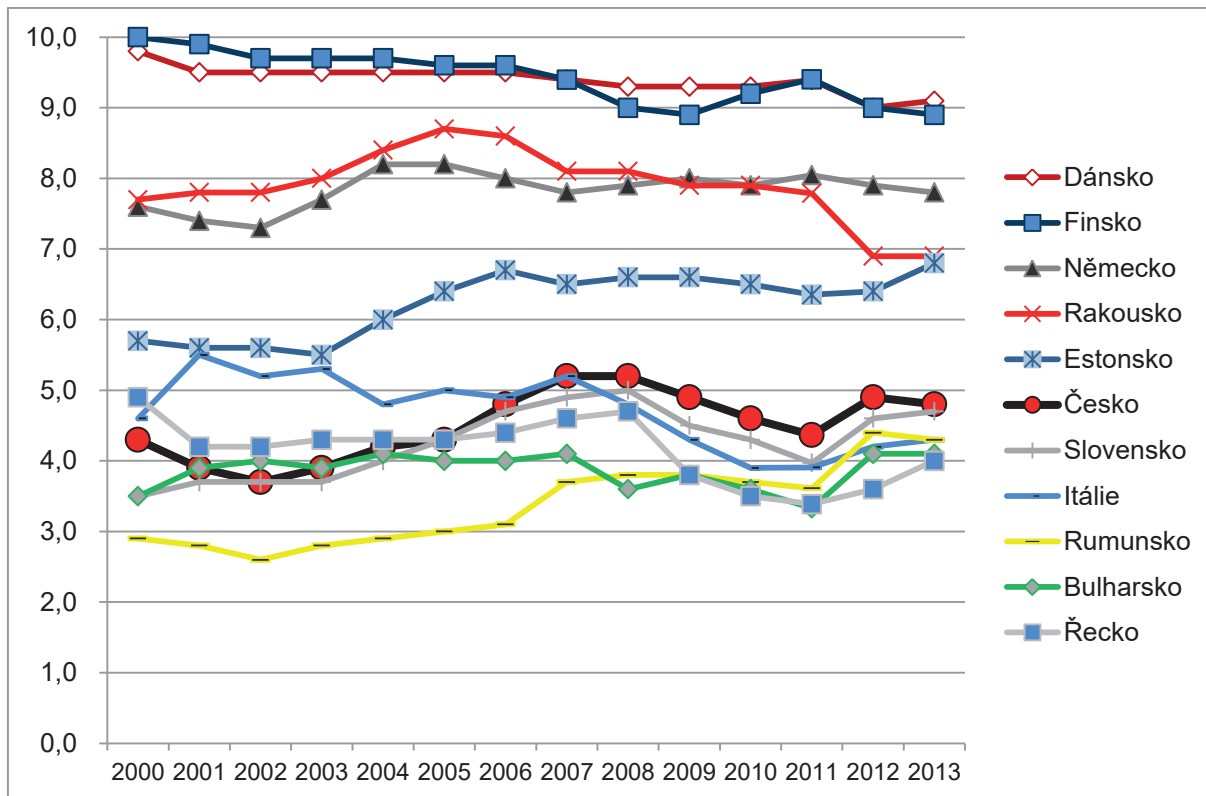
Prakticky k žádné změně v rozložení postojů nedochází, ani pokud jde o spokojenost s policií (zde neprezentujeme). V roce 2011 překročil počet spokojených třetinu a zhruba polovina dotázaných pravidelně odpovídá středním bodem škály („jak kdy, záleží na okolnostech“).

Strach z korupce jako akcentovaný fenomén veřejného mínění

Jak bylo uvedeno výše, komplementárním cílem této studie je prozkoumat zaznamenaný nárůst strachu z korupce, jakkoli jde o úkol z metodologického hlediska poměrně náročný. Kromě zjištění postojů české veřejnosti chceme ověřit možnost ptát se lidí přímo na jejich zapojení do procesu každodenní korupce (i když se zdá, že je „menší“, přinejmenším ve vztahu k projevovaným obavám). Teprve potom dostane základní otázka smysl, protože jde o to, zda tyto postoje utvářejí určité korupční klima a projevují se v praktickém jednání lidí.

Jak vyplývá z dostupných zdrojů (Jansa & Bureš, 2011), Transparency International zařadila Českou republiku na základě vypočítávaného CPI (Corruption Perception Index) na 53. místo na světě (2010). Z připojeného Grafu 5 je také patrné, že po „krizi“ kolem roku 2002 u nás došlo k dalšímu poklesu indexu v roce 2011, takže je signalizován víceméně trvale neuspokojivý stav.

Graf 5. Index vnímání korupce ve vybraných evropských zemích (průměry)

Pozn.: Hodnota indexu 10 udává minimální úroveň korupce.

Zdroj: Transparency International

Analýza faktorů určujících vnímání korupce provedená Smithem (2008, s. 94) ovšem prokázala silný vliv jak ekonomické situace, včetně míry ekonomické nerovnosti (viz též Uslaner, 2008), tak médií. Autorem zmiňovaná „erupce korupce“ rovněž tak není omezena pouze na post-komunistické země, neboť představuje celosvětový problém.

Tabulka 6. Vývoj hodnocení stádia korupce v České republice (%)

Vývojové stádium korupce v ČR	2002	2003	2007	II/2011	XII/2011	2013
izolovaná, příležitostná	14	13	11	8	5	5
častá, ale živelná	31	34	36	29	23	18
organizovaná	22	24	28	38	45	42
systémová korupce	12	11	14	21	24	32
neví	21	18	12	4	3	3
Celkem	100	100	100	100	100	100

Vzhledem k tomu, že se korupce umístila tak vysoko v žebříčku obav, mohli jsme očekávat, že se to projeví i v názoru respondentů ohledně míry rozšíření či stadia vývoje korupce. Tento rovněž poměrně obecný ukazatel (blíže viz Frič & Kabele, 1999) potvrdil dramatický nárůst obav až překvapivě jasně (Tabulka 6) – kromě poklesu podílu nerozhodnutých respondentů demonstruje rychle stoupající po-

díl těch, kteří vnímají korupci jako organizovaný systém nebo dokonce organickou složku fungování společnosti. To by mělo znamenat, že korupce proniká do všech oblastí života a stala se základním předpokladem pro fungování většiny společenských systémů.

Tyto názory a postoje nevyjadřují významnější sociální diferenciaci, i když dílčí trend se zde rýsuje: příslušníci nižší třídy mají sklon vidět situaci ostřeji (77 % vnímá korupci jako přinejmenším organizovanou) než vyšší střední třídy (63 %).

Ruku v ruce s touto tendencí vidíme jasnou souvislost mezi zneklidněním korupcí a hodnocením současného politického systému (Tabulka 7). Doložena je také vazba na politickou orientaci (zaměřenou doleva), i když je těžké odhadovat směr determinace. Za zajímavost lze považovat zjištění, že v jinak velmi punitivně orientované české společnosti jsou ti největší skeptici ve vztahu ke korupci také relativně umírněnější v otázce trestání (srovnej Moravcová & Tomášek, 2014), jde ovšem o pouhý náznak vztahu.

Tabulka 7. Souvislosti mezi hodnocením korupce a politickými postoji (průměrné hodnoty na stupnicích)

	Hodnocení současného politického systému	Politické postoje: levice - pravice	Zpřísnit tresty u trestných činů
<i>Vývojové stádium korupce</i>	<i>1 až 10</i>	<i>1 až 7</i>	<i>1 až 10</i>
ojedinelá a náhodná	7,1	4,6	9,5
soustavná, ale jen živelná	7,6	4,3	9,2
organizovaná korupce	4,9	4,0	9,4
systémová korupce	3,9	3,6	9,0
Celkem	5,4	4,0	9,3
<i>N</i>	<i>1070</i>	<i>1057</i>	<i>1069</i>
<i>SD</i>	<i>8,5</i>	<i>1,4</i>	<i>7,0</i>

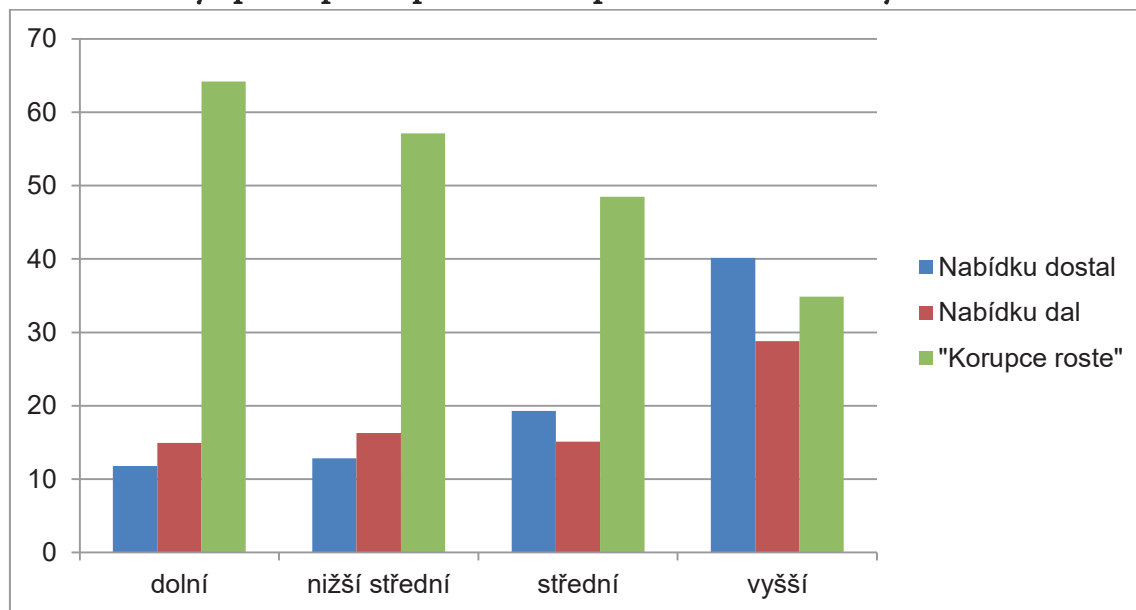
Pozn.: 10 = maximálně pozitivní, maximální souhlas

Zdroj: XII/Aktér 2011

Vzhledem k subjektivní povaze obou indikátorů není divu, že jsme našli korelaci mezi znepokojením nad korupcí a obavou z kriminality už v roce 2011, ta ovšem spíše dále slábne, protože v roce 2013 měla hodnotu Kendallova tau pouze 0,05 (ještě signifikantní na hladině 0,05). Třebaže by se mohlo zdát, že jde o součásti širšího klastru postojů, přece jen jde o různá témata, z nichž pocit bezpečí je více vázán na konkrétní místní podmínky.

Korupce v každodenním životě

Náš první pokus o zjištění míry zapojení občanů do korupčních praktik se odehrál v roce 2007. Zeptali jsme se na nabídku úplatků, ať už obdrženou, anebo danou někomu dalšímu. Na tomto základě jsme mohli vytvořit základní představu o míře zapojení obyvatelstva v různých formách korupce. Tento podíl bylo možno odhadnout na jednu čtvrtinu, samozřejmě platí, že jde o výsledky metody self-reportu (respondent sám deklaruje zkušenost, navíc v rozhovoru). Ještě důležitější než získání prvního odhadu je ovšem šance na porovnání postojů těch, kteří se podílejí na nějaké formě korupce, se zbytkem populace.

Graf 6. Nabídky úplatků podle společenského postavení a souhlas s výrokem o růstu korupce (%)

Pozn.: Vyšší a vyšší střední jsou sloučeny do jedné kategorie.

Zdroj: Bezpečnostní rizika, MV ČR 2007

Z údajů vyplývá, že se větší korupční potenciál objevuje na úrovni vyšších tříd, a že tito „insideři“ také projevují tolerantnější postoje vůči korupci (Graf 6). Méně často souhlasili s výrokem, že korupce je na vzestupu, a podobný trend se projevoval i v dalších otázkách na přijatelnost braní či poskytování úplatků. Lépe situovaní lidé také mají výrazně pozitivní „bilanci“ z úplatků. Musíme si ale uvědomit, že sociální status byl rovněž stanoven na základě subjektivní názoru respondenta.

Ti, kteří obdrželi úplatek, vyjádřili větší obavy z korupce (v průzkumu v roce 2007 to bylo měřeno na 10 bodové stupnici, viz Tabulka 8), ale také prokázali vyšší míru tolerance ve vztahu k nabízení úplatků a přijímání provize. Osoby zapojené do korupce se nicméně neliší od ostatních, pokud jde o jejich názory na aktuální stav korupce ve státě. Zkušenost tak sice ovlivňuje konkrétní postoje, avšak nemá prokazatelný vliv na jejich celkové posouzení situace v zemi.

Tabulka 8. Vliv zapojení do korupce na postoje ke korupci (průměry)

	Obava z nutnosti uplácet	Tolerance k nabízení	Tolerance braní úplatků
Dostal nabídku	5,03	3,32	3,76
Nedostal nabídku	3,98	2,87	3,04

Pozn.: rozdíly vysoce signifikantní, vybrané položky z baterie obav z kriminality a hodnocení negativních jevů, škály v rozmezí 1 až 10 = maximální hodnota

Zdroj: Bezpečnostní rizika 2007

Bližší pohled na zapojení občanů do korupce se nabízel ve specializované výzkumné studii provedené v Praze v roce 2009. Mimo korupční cyklus zůstalo dle vlastního vyjádření 69 % respondentů. Každý osmý občan nabídl pouze úplatek, zatímco každý jedenáctý dostal nabídku. Deset procent respondentů bylo zapojeno současně v obou scénářích. V tomto průzkumu následovala otázka, zda byla nabídka realizována nebo úplatek byl přijat. I když odpověď nemusí být vždy zcela validní, úplatek byl údajně akceptován asi v jedné třetině případů, zatímco nabídky ze strany respondentů byly přijaty v polovině případů. Je třeba dodat, že tyto otázky reflektovaly dobu jednoho (posledního) roku! Ukazuje se tak, že korupce je přítomna v každodenním životě poměrně intenzivně, i když vždy bude těžké dosáhnout přesných odhadů množství nebo závažnosti úplatků.

Nepochybně se to týká také statistických záznamů Policie ČR, protože ochota hlásit korupci je relativně nízká. V tomto průzkumu 45 % respondentů uvedlo, že nevidí žádný smysl v nahlášení případu, a pouze jedna pětina dotázaných uvedla, že by byla ochotna kontaktovat policii. Jedna třetina by preferovala anonymní telefonní linky, ale ty byly mezitím zrušeny.

Vnímání korupčnosti policie a soudů

V projektu EUROJUSTIS (Aktér 2011) se znění otázek změnilo s důrazem na to, nakolik instituce (vybrány byly pouze dvě) odvádějí dobrou, anebo špatnou práci. Potvrdilo, že policie je vnímána v lepším světle (v průměru 2,8 na pětibodové stupnici), než soudy (3,1). Pokud však jde o odhady výskytu korupce v prostředí policejních sil a soudního systému, policie vyšla jako o poznání horší – průměry na stupnici od 0 do 10 byly 5,2 a 5,1.

Shrneme-li tyto dva ratingy, je možné vytvořit celkový index míry korupce v policejní službě a v soudnictví, což nabízí téměř ideální, tedy normální distribuci skóre (průměr 10,3, směrodatná odchylka 3,9). To nám umožňuje spolehlivě odlišit nejkritičtější kategorii v rámci české populace. Z hlediska lokality byla zaznamenána vyšší hodnota tohoto indexu v Praze (11,0), index samozřejmě koreluje (eta 0,12) se zneklidněním z korupce ve společnosti.

Kritické názory na korupci u policie a soudů se objevily u těch, kteří intenzivně sledují televizi (více než 3 hodiny denně – průměr 11,2), podobně však u lidí, kteří se nedívají na televizi vůbec (průměr indexu 10,7). Zkoumání čtenářů bulváru žádné statisticky průkazné asociace neobjevilo. Více kritických názorů přišlo od lidí se základním vzděláním (11,2), příslušníků nižší třídy (11,2), kteří mají potíže vyjít s příjmem (11,5). Také zde tedy bylo největší zneklidnění vyjádřeno relativními „outsidery“, lidmi s nejnižším potenciálem pro korupci. U respondentů s osobní zkušeností s policií (deklarován kontakt v posledních dvou letech) nepozorujeme horší postoje; naopak, mírně se zlepšil jejich průměr na 10,0. Přitom zčásti jde o občany s vyšším rizikem zapojení do kriminality (zde jsme konstruovali index z deklarovaného přestoupení zákona, označujeme to s jistou rezervou jako delikvenci).

Tabulka 9. Vybrané souvislosti názoru na míru korupce (index Eurojustis)

	Tolerance krádeže	Sebekontrola	Inkompliance	Delikvence
Sebekontrola	-0,20			
Inkompliance	0,30	-0,16		
Delikvence	0,18	-0,20	0,15	
Míra korupce	0,11	-0,10	0,06	0,05

Pozn.: korelační koeficient Kendalovo Tau

Zdroj: Aktér II/2011

Aby bylo možné analyzovat některé další vztahy, vytvořili jsme tedy syntetické ukazatele delikvence a compliance (ve smyslu ochoty k respektování právních předpisů). Porovnali jsme získané proměnné na základě korelace (do Tabulky 9 jsme přidali ještě výsledky měření sebekontroly, která působí protektivně jak vůči delikvenci, tak vůči zneklidnění korupcí). Výše uvažované proměnné jsme pak vložili do vícenásobné lineární regrese (s mírou korupce jako závislou proměnnou). Vypovídací schopnost modelu nebyla nijak vysoká (20 % vysvětlené variance), plnil spíše jen kontrolní funkci⁴, proto ho ani

⁴ Důvodem ke zdrženlivosti tu je fakt, že nebyly naplněny všechny předpoklady použití této metody, nicméně v souladu s analýzou korelací zůstaly v regresním modelu takřkajíc ve hře tolerance krádeže a nižší sebeovládání. Z dalších sledovaných proměnných už jenom kritické posouzení příjmů domácnosti mělo průkazný vliv, zato věk, pohlaví a delikventní tendence nezískaly významnou váhu.

neuvádíme. Nadále považujeme vnímání korupce za relativně nezávislý parametr, který je obtížné předpovědět, i když jistá podmíněnost postoje nízkým sociálním statutem zde zůstává naznačena.

Diskuze: Metodologické problémy komparace a měření korupce

Na závěr se budeme věnovat srovnání situace v České republice s většinou evropských zemí, které se účastnily Evropského Social Survey (Tabulka 10). Vytvořili jsme pořadí založené na hodnocení korupce v rámci policie, i když je zřejmé, že se velmi podobá hodnocení soudů. Pro přehlednost jsme zařadili selektivně jak extrémní případy, tak země pohybující se v pásmu průměru. I když mezi nimi najdeme i některé post-komunistické země, Češi se ocitají až v dolní části žebříčku.

Tabulka 10. Vybrané země v pořadí podle úplatnosti policie (průměry)

	Policie pracuje špatně (1-5)	Úplatnost policie (0-10)	Úplatnost soudů (0-10)
Dánsko	2,12	1,61	1,09
Norsko	2,29	2,08	1,69
Finsko	2,04	2,19	2,2
Estonsko	2,42	3,88	3,84
Belgie	2,35	3,9	3,32
Průměr ESS	2,53	4,15	3,83
Španělsko	2,31	4,22	4,38
Slovinsko	2,52	4,23	5,12
Řecko	2,86	5,49	5,98
Česko	2,67	5,57	5,37
Bulharsko	2,6	5,72	6,48
Rusko	3,15	6,65	5,81
Ukrajina	3,41	7,42	7,4

Pozn.: nejvyšší hodnota škály = maximální souhlas

Zdroj: ESS 2010

Nálezy z Eurobarometru (2014, s. 6) potvrdily problematickou pozici některých zemí, ale jejich pořadí se může snadno měnit v důsledku malých rozdílů v prevalenci. Tři čtvrtiny respondentů v EU si v roce 2013 myslely, že korupce je v jejich vlastní zemi poměrně rozšířená. K zemím s nejvyšším výskytem tohoto názoru patří Řecko (99%), Itálie (97%), Litva, Španělsko a Česká republika (všechny 95%), Chorvatsko (94%), Rumunsko (93%), Slovinsko (91%), Portugalsko a Slovensko (obě 90%). Severské země jsou jedinými členskými státy EU, kde se většina respondentů se domnívá, že korupce je vzácná – zjišťujeme to v Dánsku (75%), ve Finsku (64%) a Švédsku (54%). To zcela odpovídá poznatkům z ESS, i když vymezení korupce bylo v tomto případě zcela nespécifické.

Z mezinárodních komparací (ale i z naší dílčí studie v Praze 2009) ovšem také vyplývá, že korupce ve sféře působení policie a soudů není českými respondenty tolik připomínaná, jako v jiných oblastech (zdravotnictví, státní správa, politika – viz též Čadová, 2015). Konkrétní dotazy týkající se korupce v policii a soudech, jak je použil ESS, diferencují solidně situaci v jednotlivých zemích, ale pokud jde o místa, kde všude k ní dochází, zasahují jen její malou část.

Obecný indikátor vývojových stádií (srovnej Tabulku 6) by mohl být používán pro účely mezinárodního srovnání právě proto, že nereaguje tak citlivě na sociální diferenciaci, a přitom zachycuje vývo-

jové tendence. Postupem času by ale bylo vhodné zavést přímé šetření zaměřené na zapojení lidí do korupčních cyklů, a to v obou směrech, tj. nabízení a přijímání úplatků. Ukazuje se, že přímé otázky na toto téma nejsou až tak ožehavé. Z toho však můžeme odvodit méně příznivý závěr: rozmlouvat o korupci v České republice se zdá být něčím běžným až „normálním“. Nicméně z metodologického hlediska zůstává dotazování lidí v této oblasti velmi citlivým tématem a vyžaduje hledání nových nástrojů pro posouzení korupčního klimatu jako komplexního jevu. V pracích citovaných níže jsou konfrontovány různé výklady citlivosti, když ochota respondentů podat pravdivé odpovědi se liší v závislosti na jejich aktuální situaci a kontextu rozhovorů (Tourangeau, Rips, & Rasinski, 2000; Tourangeau & Yan, 2007; Vinopal, 2012; Vinopal, 2009).

Přestože je vnímání korupce založeno na osobním názoru, a má tedy povahu mínění, odráží také vlastní zkušenost a bere v úvahu jakýsi osobní potenciál zapojení. Lidé zapojení projevují menší míru obavy z korupce a jsou vůči ní shovívavější, jako by jim nedělalo potíže „přizpůsobit se“. Mechanismy neutralizace nebo projekce tu rovněž mohou sehrát určitou roli. Zatímco u viktimizace (běžnou kriminalitou) jde jednoznačně o situaci – byť jen potenciální - oběti, u zapojení do korupce může jít u mnoha lidí o faktický prospěch, proto u nich nemůžeme očekávat výraznější hladinu zneklidnění. I když připustíme, že obavy z korupce zastíňují zejména v době společenských krizí obavy ze zločinu (z povahy obou jevů samozřejmě nelze vyvozovat, že jde o transfer nebo substituci), z hlediska mechanismů jejich formování jde přece jen o jiné věci.

Na korupci reagují citlivě lidé sociálně frustrovaní (Jackson, 2004), a proto lze předpokládat vliv určitého znásobení deprivace (s jistou dávkou sarkasmu lze říci, že jsou si vědomi faktu, že nenasedli do „správného vlaku“). Za těchto podmínek ovšem jakékoli indexy odvozené z průzkumů veřejného mínění představují jen poměrně hrubou míru a silně nepřímý ukazatel. Naše zjištění v tomto ohledu zcela korespondují s analýzami předloženými Smithem a Matějů (Smith, 2008: 53). Pro možnost zobecnění je důležité to, že tito autoři se zabývají jiným datovým souborem, který vznikl v rámci mezinárodního projektu Social Survey Programme (ISSP). Nabídka otázek, které by spolehlivě korupci zachycovaly, zatím tak či onak není dostatečně široká. V průzkumu Eurobarometru 397 (2014) byli respondenti dotázáni, zda osobně znají někoho, kdo bere nebo přijal úplatky. To je jen nepřímá indikace, i když na druhé straně tento výzkum Eurobarometru dokonce žádal lidi o odhad konkrétní výše poskytnutého úplatku. Získané ekvivalenty v eurech ovšem bude dosti obtížné porovnávat.

Závěr

Současnou českou společnost charakterizuje vysoká úroveň zneklidnění a negativního hodnocení stavu korupce. Tato situace je zřejmě spoluvytvářena prostřednictvím médií, leč i ta odrážejí stav politické scény a referují o aktuálních celospolečensky závažných kauzách. Tímto způsobem se z obav stává jisté politické riziko, a to jak z hlediska rostoucí nespokojenosti, tak především potenciálních volebních hlasů pro populistické strany, jež jsou vždy ochotné slíbit rychlé řešení. Určitou výhodou je možná fakt, že obavy veřejnosti jsou částečně tlumeny přetrvávající důvěrou lidí v instituce (v našich dotaznicích a analýzách ovšem absentuje hlubší reflexe politiky), jakkoli i tato skutečnost může být hodnocena nejednoznačně jako problém závislosti na abstraktních systémech (viz též Lee & Farrall, 2009).

Na jedné straně se česká společnost dlouho jevila jako „tolerantní“ a vysoce adaptivní (s největší pravděpodobností v důsledku silných a generalizovaných sociálních očekávání - Buriánek, 1998; Buriánek, 2009, Buriánek & Kuchař, 1997). Důvěru a stabilitu mohl posilovat také trend dílčího poklesu kriminality v průběhu posledních let. Obavy z kriminality jsou tak či onak „korigovány“ vlastní zkušeností i mírou zranitelnosti. Jistá normalizace těchto rizik má spíše univerzální rámeček. Na druhé

straně silící obavy z korupce představují novou konkretizaci (nebo nové nasměrování) strachu.⁵ Tyto názory či postoje jsou rovněž založeny na osobní zkušenosti s úplatky a jsou těmito formami zapojení do korupčních procesů průběžně posilovány. Pokud bychom však vůbec chtěli hledat paralelu s kriminalitou, dílčí tlak na normalizaci korupce lze očekávat nanejvýš „shora“, tj. od „insiderů“, naopak v období krizí a v situacích sociální frustrace jsou tato rizika akcentována. Korupce registrovaná v období utahování opasků zvyšuje tenzi.

Korupci nicméně nemůžeme nahlížet jen optikou veřejného mínění nebo jenom z hlediska fluktuujících nálad nebo uměle přiživovaných morálních panik tam, kde se až jedna třetina populace podílí na reprodukci korupce, která tak infiltruje každodenní život. Korupce se stala – a základy toho stavu se u nás budovaly dlouhodobě – součástí života alespoň pro určité skupiny nebo společenské vrstvy a přispívá k celkové erozi hodnotového a normativního systému.

Při četbě kritických textů českého filozofa Václava Bělohradského si můžeme klást otázku, zda korupce znamená čistě deviantní jev, anebo možná nedílnou součást systému, který je založen na tržním principu používajícím peníze jako hlavní médium (a na s tím spojené sociální nerovnosti). Pak se ale musíme ptát, proč nacházíme o tolik méně obav z korupce v Dánsku nebo Finsku a dalších západních demokraciích. Mimochodem právě Dánsko se stalo slavným obrazem kritiky prohnulosti systému v díku Hamleta. V dnešním pohledu by zjištění sociologů mohla znamenat, že v konfrontaci mezi demokracií (nebo alespoň procedurální spravedlností) a principem zisku lze dosáhnout určité symbiózy. U nás se však zdá, že jako typická post-komunistická země jsme nastoupili do vlaku, který má jen několik vozů první třídy a jeho kola začínají dunět trochu zlověstně. Relativně dobrou zprávu o tom, že česká společnost je stále vysoce adaptivní a relativně trpělivá, tak vyvažuje hypotéza, že případná další akcentace rizika korupce může nasměrovat vlak velmi nebezpečným směrem. Bohužel, v takovém případě Dánsko nebude jeho další zastávkou.

JIŘÍ BURIÁNEK je docentem na katedře sociologie FF UK, věnuje se výuce metodologie a výzkumům v oblasti sociálních deviací. K hlavním oblastem jeho zájmu patří zkoumání obav ze zločinu, domácího násilí a delikvence mládeže, zapojil se do několika mezinárodních projektů a podílel se na publikaci jejich výsledků.

Literatura

- Boers, K. (2002). Furcht vor Gewaltkriminalität. In W. Heitmeyer, J. Hagan, (Eds.), *Internationales Handbuch der Gewaltforschung* (pp. 1399-1422). Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.
- Boers K., Gutsche G., & Sessar K. (1997). *Sozialer Umbruch und Kriminalitaet in Deutschland*. Opladen: Westdeutsche Verl.
- Brown, D. S., Touchton, M., & Whitford, A. (2011). Political Polarization as a Constraint on Corruption: A Cross-national Comparison. *World Development*, 39(9), 1516-1529.
- Buriánek, J. (1998). Democratization, Crime, Punishment and Public Attitudes in the Czech Republic. *Crime, Law and Social Change*, 28(1), 213-222.
- Buriánek, J. (2001). Bezpečnostní rizika a jejich percepce českou veřejností. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 37(1), 43-64.

⁵ Nejnovější data sice naznačují, že obavy z korupce kulminovaly kolem roku 2013 a možná se trochu „vracejí“ k obavám z kriminality, mluvit zde o obrácení trendu by však bylo předčasné. Vidíme v tom spíše důvod k intenzivnímu hledání prostředků pro systematictější výzkum fenoménu korupce.

- Buriánek, J. (2009). Vývoj obav ze zločinu v české společnosti. *AUC Philosophica et Historica: Studia sociologica XV*, 2006(1), 95-112.
- Buriánek, J. (2011). Pocit bezpečí u občanů: trendy a diferenciacie. In K. Večerka (Ed.), *Propojení teorie a praxe při studiu sociálních deviací* (pp. 153-163). Praha: MČSS.
- Buriánek, J. (2014). From patience to problems: The Czech experience during the transition. *AUC Philosophica et Historica: Studia sociologica XVIII - Studies on criminology*, 2012(2), 17 – 36.
- Buriánek, J. & Kuchař, P. (1997). The Development of Criminality in Prague: a Low-Anomic Change? In U. Ewald (Ed.), *Social Transformation and Crime in Metropolises of Former Eastern Bloc Countries* (pp. 111-145). Bonn: Forum Verlag Godesberg.
- Čadová, N. (2015). *Názor na rozšířenost a míru korupce u veřejných činitelů a institucí – březen 2015*. Praha: CVVM.
- Eurobarometer (2014). *Corruption Report: Special Eurobarometer 397*. European Commission.
- Farrall, S., Bannister, J., Ditton, J., & Gilchrist, E., (1997). Questioning the Measurement of the 'Fear of Crime'. *British Journal of Criminology*, 37(4), 658-679.
- Farrall, S., & Gadd, D. (2004). The frequency of the fear of crime. *British Journal of Criminology*, 44(1), 127-132.
- Ferraro K. F. (1995). *Fear of Crime: Interpreting victimization risk*. Albany: SUNY Press.
- Frič, P. (2001). Korupce – deviantní chování, nebo sociální dezorganizace? *Sociologický časopis/ Czech Sociological Review*, 37(1), 65-72.
- Frič, P., & Kabele, J. (1999). Korupce jako sociální fenomén. In P. Frič (Ed.), *Korupce na český způsob* (pp. 9-48). Praha: Nakladatelství G plus G.
- Griesshaber, N., & Geys, B. (2012). Civic Engagement and Corruption in 20 European Democracies. *European Societies*, 14(1), 57-81, <http://dx.doi.org/10.1080/14616696.2011.638084>.
- Holloway W., & Jefferson T. (1997). Risk Society in an Age of Anxiety: Situating Fear of Crime. *British Journal of Sociology*, 48(2), 255-266.
- Jackson, J. (2004). Experience and Expression: Social and Cultural Significance in Fear of Crime. *British Journal of Criminology*, 44(6), 946-966, <http://dx.doi.org/10.1093/bjc/azh048>.
- Jackson, J. (2009). Bridging the Social and the Psychological in the Fear of Crime. In M. Lee, S. Farrall (Eds.), *Fear of Crime: Critical Voices in an Age of Anxiety* (pp. 143-167). Routledge.
- Jackson, J., Farrall, S., Hough, M. & Bradford, B. (2009). Public Insecurities about Crime: A Review of British Research Literature. In A. Jokinen, E. Ruuskanen, M. Yordanova, D. Markov & M. Ilcheva (Eds.), *Review of Need: Indicators of Public Confidence in Criminal Justice for Policy Assessment* (pp. 174-190). Helsinki HEUNI.
- Jansa, P., & Bureš, R. (2011). *Studie národní integrity*. Praha: Transparency International ČR.
- Killias, M., & Clerici, Ch. (2000). Different Measures of Vulnerability in Their Relation to Different Dimensions of Fear of Crime. *British Journal of Criminology*, 40(4), 437-450, <http://dx.doi.org/10.1093/bjc/40.3.437>.
- Krastev, I. (2005). Corruption, Anti-Corruption Sentiments, and the Rule of Law. In A. Czarnota, M. Krygier, W. Sadurski (Eds.), *Rethinking the Rule of Law After Communism* (pp. 323-340). Budapest: Central European University Press.
- Lee, M., & Farrall, S. (2009). *Fear of Crime: Critical Voices in an Age of Anxiety*. Routledge.

- Moravcová, E. (2014). Indikátory obav z kriminality v českých sociálněvědních výzkumech. *Data a výzkum*, 8(2), 121-141.
- Moravcová, E. & Tomášek, J. (2014). Metodologické aspekty měření postojů české veřejnosti k trestání pachatelů trestných činů. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 50(4), 495-520, <http://dx.doi.org/10.13060/00380288.2014.50.4.106>.
- Pellegata, A. (2012). Constraining Political Corruption: An Empirical Analysis of the Impact of Democracy. *Democratization* 20(7), 1-24, <http://dx.doi.org/10.1080/13510347.2012.688031>.
- Rezková, M. (2002). *Jaké problémy občany znepokojují*. Praha: CVVM.
- Rose-Ackerman, S. (1999). *Corruption and Government: Causes, Consequences and Reforms*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9781139175098>.
- Sampford, C., Shacklock, A., Connors, C., & Galtung, F. (2006). *Measuring Corruption*. Burlington: Ashgate.
- Sessar, K. (2001). Společnost v období transformace a strach z kriminality. *Sociologický časopis/Czech sociological Review*, 37(1), 7-22.
- Skogan, W. G. (1987). The Impact of Victimization on Fear. *Crime and Delinquency*, 33(1), 135-154, <http://dx.doi.org/10.1177/0011128787033001008>.
- Smith, M. L. et al. (2008). *Vnímání a realita korupce v České republice*. Praha: ISEA.
- Svensson, J. (2005). Eight Questions About Corruption. *Journal of Economic Perspectives*, 19(3), 19-42, <http://dx.doi.org/10.1257/089533005774357860>.
- Tourangeau, R., Rips, L. J., & Rasinski, K. (2000). *The Psychology of Survey Response*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tourangeau, R., & Yan, T. (2007). Sensitive Questions in Surveys. *Psychological Bulletin* 133(5), 859-883, <http://dx.doi.org/10.1037/0033-2909.133.5.859>.
- Treisman, D. (2000). The Causes of Corruption: A Cross-National Study. *Journal of Public Economics* 76, 399-457, [http://dx.doi.org/10.1016/S0047-2727\(99\)00092-4](http://dx.doi.org/10.1016/S0047-2727(99)00092-4).
- Uslaner, E. M. (2008). *Corruption, Inequality and the Rule of Law*. Cambridge: Cambridge University Press, <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511510410>.
- Vinopal, J. (2009). Kognitivní aspekty sledování citlivých témat v rámci bezpečnostního výzkumu. *AUC Philosophica et Historica: Studia sociologica XV*, 2006(1), 113-133.
- Vinopal, J. (2012). A Discussion of the Subjective Quality of Working Life Indicators. *Sociológia/Slovak Sociological Review*, 44(3), 385-401.
- Walklate, S. (1998). Excavating the Fear of Crime: Fear, Anxiety or Trust? *Theoretical Criminology*, 2(4), 403-418, <http://dx.doi.org/10.1177/1362480698002004001>.